

MONUMENTE DE ARTĂ ȘI ARHITECTURĂ OTOMANĂ ÎN DOBROGEA

Dobrogea cade sub stăpânire otomană la sfârșitul domniei lui Mircea cel Bătrân. În secolele XVI și XVII, turcii au venit în mase destul de compacte. S-au așezat mai mult pe malurile Mării Negre, centrul provinciei fiind ocupat de tătari. Tătarii sunt de aceeași rasă ca și turcii și și-au făcut apariția la 1812, când, după ocuparea Basarabiei de către ruși, o colonie, plecată din Bugeac, se așează în Dobrogea. În număr mai mare, s-au stabilit după războiul Crimeii (1856-1859), când guvernul rusesc i-a silit să emigreze¹. Guvernul otoman profită de această măsură, dând autorizație la 2225 de familii să colonizeze Dobrogea. Ei s-au așezat în centrul provinciei și au ocupat regiunile Constanța și Babadag, apoi s-au întins spre sud-est, unde au fondat orașul Medgidia, care poartă acest nume dat de Said-Pașa, în onoarea sultenului Abdul-Megid. Ei au format o comunitate separată, care avea un șef numit Khan, și asupra căreia Turcia n-a exercitat decât un fel de vasalitate².

După scriitorul Viskovich, în anul 1860, ei erau în număr de 60.000. Mai târziu, numărul lor a scăzut din cauza emigrărilor și a relei întrețineri.

Religia turcilor și a tătarilor este întemeiată pe Coran. Musulmanii din Dobrogea și-au păstrat credința și tradiția religioasă. Statul român, în dorința de a le da preoți și învățători, a înființat, la 1889, în orașul Babadag, un seminar, în conformitate cu articolul 21 din legea organică a Dobrogei, din 7 martie 1880. Seminarul avea ca scop să pregătească personalul religios și corpul învățătoresc al școlilor confesionale musulmane. În virtutea unui testament, generalul Gazi Ali Pașa a lăsat, pentru dotarea seminarului, moșia Zebilul³.

În perioada 1889-1901, seminarul a funcționat la Babadag, cu 4 clase și 3 profesori, dintre care 2 de studii religioase și unul pentru studiile românești⁴.

Din anul 1901, rămânând fără elevi, s-a mutat în orașul Medgidia, funcționând pe baza unui regulament publicat în "Monitorul Oficial" nr. 111 din 17 august 1904, care s-a modificat cu Decretele Regale nr. 832 din 1925 și nr. 699 din 1928⁵. În perioada interbelică, avea 8 clase cu 136 de elevi și 15 profesori. În Dobrogea, s-au construit moschei și

geamii, dintre care unele construite de stat, cum este moscheia "Regele Carol I" din Constanța, iar, altele, reparate cu banii dați de stat. Preoții lor - caiumi, muezini, imami și hatipi - erau supravegheați de către un muftiu (protopop) în fiecare județ⁶.

Potrivit Constituției din anul 1923, s-a prevăzut și un reprezentant religios al musulmanilor în Senat, iar, în urma Legii pentru regimul general al cultelor, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 89 din 22 aprilie 1928, urma să fie indicat printr-un statut de organizare al comunităților musulmane⁷.

După recensământul din 1899, populația musulmană în Dobrogea se urca la cifra de 41.667, iar, în anul 1928, în toate cele 4 județe (Tulcea, Constanța, Durostor și Caliacra), la 171.298⁸.

În anul 1928, în județul Constanța erau 6 moschei și 116 geamii, în județul Tulcea, 5 moschei și 23 de geamii, în județul Caliacra, 157 de geamii, iar în județul Durostor, o moschee și 110 geamii⁹.

În urma consultării cu domnul muftiu, putem considera moscheile și geamiile drept monumente de artă și arhitectură. În cele ce urmează, vom prezenta câteva dintre ele. Aceste lăcașuri sfinte sunt deschise în toate zilele și străinii le pot vizita cu aprobarea hogilor. Sunt privite din prag. Înăuntru se intră descălțat sau cu papuci. Te impresionează aspectul mohorât și rece al interiorului. Vinerea este ziua lor de sărbătoare. Femeile nu pot intra în geamii¹⁰.

Moscheia Carol I (str. Crângului nr. 1). Monument de arhitectură al orașului, principalul edificiu din Constanța al cultului musulman; a fost construit de statul român în anul 1910; a fost ridicată pe locul unei mai vechi geamii, numită Mahmudia, în onoarea sultanului Mohamed al II-lea, clădită în anul 1822, pe temeliiile alteia mai vechi¹¹. A fost inaugurată în anul 1912. Proiectul moscheii aparține marelui inventator român, inginerul Gogu Constantinescu, viitorul autor al teoriei sonicității. Arhitectul lucrării a fost Victor Ștefănescu. Cupola moscheii a fost realizată din fâșii de beton armat. La inaugurare, sultanul Abdul-Hemin a trimis două covoare persane originale, care au dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial. Deasupra porții de intrare, sunt două inscripții, scrise pe marmură cu litere arabe¹²:

1. ÎN NUMELE LUI ALAH, MILOSTIV ÎNDRUMĂTOR

2. ALAH IARTĂ TOATE PĂCATELE CĂCI EL ESTE
ATOTIERTĂTOR.

Părțile componente: mihrabul, păstrat de la geamia Mahmudia, în stil maur, minaret, la care duce o ușă în spirală în dreapta intrării, balcon interior, la care se ajunge printr-o scară în spirală, situată în stânga ușii de la intrare; loc pentru femei, cor și muezin¹³. În stânga și dreapta mihrabului, cele două anvore, în dreapta memberul cel mare

în stânga, chiursi la intrare. Este lucrată într-o îmbinare de stil arabo-bizantin cu motive arhitecturale românești. Pictura este reprezentată prin fresce bine conservate, ce reprezintă inscripții citate din Coran¹⁴. În amvonul mare din dreapta (minear), se oficiază predica de vineri, iar în amvonul mic, tot vineri, Imamul recită Coranul¹⁵.

În balcoanele laterale iau loc membrii corului.

Minaretul are înălțimea de 47 m, iar dimensiunile sălii de rugăciune sunt de 14 x 14 m. Covorul întins sub candelabrul central este printre cele mai mari covoare orientale din Europa, având cca. 500 kg și 144 m². El a fost țesut în Turcia, în secolul al XVIII-lea, și donat de sultan moscheii Ada-Kaleh. Faianța a fost lucrată în Turcia, manual, iar ușile negre sunt din marmură italiană. Din turn (minaret), muezinul cheamă credincioșii la rugăciune. Acest turn, cu 140 de trepte și aproximativ 50 m înălțime, datează din anul 1910. În vârful minaretului, ca și pe turlă, se află câte o semilună – simbolul islamului. În curtea moscheii, la dreapta și la stânga intrării, se află spălătoare, ce servesc pentru abdest, adică pentru abluțiunea impusă de religia musulmană.

Geamia Sultan Azis a fost construită în anul 1868, din tezaurul sultanului Azis, întreținută de comunitatea musulmană Hâtip Hafuz Azis (anul 1924)¹⁶.

Geamia Azizie a fost construită în anul 1866, de populația musulmană și este întreținută de stat. Hâtip Faich Izlem (anul 1924), este frecventată de credincioși, mai ales de cei vârstnici din zonă (str. M. Kogălniceanu nr. 2)¹⁷.

Geamia Hunchiar este o geamie de mici proporții, din blocuri de calcar, cu o curte și un gard din piatră, ctitorie a sultanului Abdul-Aziz (1861-1876); a fost ridicată la 1868. Această geamie, situată pe bd. Carol, lângă sediul Muftiatului musulman, a fost recent restaurată. Minaretul ei, de 24 m înălțime, impune prin proporționalitate. Pe peretele din dreapta, sunt inscripții din Coran. În anul 1924, era întreținută de comunitatea musulmană și avea ca hâtip pe Hafuz Azis¹⁸.

În fine, pe strada Ștefan cel Mare nr. 86 se află *Geamia Mufti*, construită în anul 1885, de credincioși.¹⁹

În anul 1924, peste toți hogii din județul Constanța era Muftiul Ibrahim Cadâr, iar, în 1926, era Ali Cocoli.

Iată câteva spicuiuri din sărbătorile musulmane: "*Anul musulman se socotește cu începere de la Egira, fuga lui Mohamed la Medina și astăzi este 1344 (1926 al creștinilor). Anul nou se cheamă Muharreem. La 9 luni după Muharreem începe Ramadanul (Postul Mare) de 30 de zile. Cuvântul Ramadan (ramazan) înseamnă <îspășirea păcatelor>*"²⁰. Acest post în care credincioșii "nu mănâncă, nu beau și nici nu fumează din zori și până la

apusul soarelui" și mănâncă doar noaptea, după ce au fost la una din "geamiile luminate cu candelă, în timpul nopții", este specific țărilor orientale propriu-zise, cu zile toride și nopți reci. "Tot astfel, abdestul, ritualul spălării mâinilor, feței și eventual și picioarelor, înainte de a intra în sala de rugăciune, este necesar și explicabil în țările originare, cu drumuri prăfoase până la geamii..."²¹. După Ramadan, vine Bayramul, similar, oarecum, cu Paștele creștinilor, care durează 3 zile. Musulmanilor le este interzis, în Coran, să bea băuturi alcoolice, dar, încă în perioada analizată de noi, unii căpătaseră gustul vinului și chiar al țuicii. După 70 de zile de la Bayram, urmează Curban Bayramul, sărbătoarea sacrificiului, când, fiecare familie, sacrifică un berbec. De Curban Bayram se organizau, la pădurea de la Murfatlar (Basarabi), la 20 km de Constanța, serbări cu muzică și dansuri tradiționale. În luna a treia a anului, se serbează Mevludun Nebi, nașterea lui Mahomed și mezinii cântă: "Allah echber.... Eşhedu-anlea-elahe....."²².

La Babadag, se află un muzeu de artă, geamie și minaretul (astăzi, închise). Există, încă din anul 1995, între statul român și cel turc, o convenție de a se repara geamia și de a fi pusă în folosință – după afirmațiile domnului muftiu. Minaretul are o înălțime de 30 m. Tot aici, în Babadag, se află cișmeaua Calaigi și mormântul generalului turc Gazi Ali Pașa²³.

Un eveniment interesant din vara anului 1926 a fost solemnitatea reînhumării oasemintelor eroului Chiazim Abdulachim (al cărui nume îl păstrează o stradă din centrul Constanței)²⁴. Reproducem descrierea solemnității din ziarul "Dacia": "Eri, dimineață, cu un vagon special atașat trenului accelerat de București au fost aduse în Constanța, spre a fi reînhumate, în Cimitirul Eroilor, osemintele eroului, sublocotenent Chiazim Abdulachim, din Regimentul 9 Vânători, mort în ziua de 4 iulie 1917 la Bârlad, în urma unei răni căpătate în bătălia de la Mărășești. Se aflau în gară toți ofițerii de garnizoană, o companie din regimentul 34 Infanterie, cu gorniști și muzică, o companie de marină, S.S. Arhimandrit Dincă, delegatul Episcopiei, Suleiman Abdul Hamid, președintele Comunității musulmane, familia (eroului n.n.), reprezentanții confesiunilor etc. După o scurtă slujbă oficiată de muftiul jud. Caliacra, sicriul a fost așezat pe un afet de tun împodobit cu verdeață. Cortegiul s-a oprit la geamia "Regele Carol", unde s-a oficiat o nouă slujbă religioasă de muftiul jud. Constanța, Ali Coci. Cortegiul s-a oprit la Școala Mahomedană pentru moment, apoi a pornit spre cimitir. Aici, sicriul a fost ridicat de 4 ofițeri și dus la groapă, unde muftiul jud. Caliacra a ținut o cuvântare în limba turcă. Au luat cuvântul colonel Pațe și directorul Școlii Mahomedane, care au prezentat viața eroului, patriotismul său."

Vom descrie, în continuare, cele 4 geamii musulmane, în frunte cu geamia sau Moscheea "Carol I". Monument de arhitectură al orașului

Constanța, ea poartă numele primului rege al României, întrucât s-a făcut la propunerea sa (pe locul unei geamii mai mici, în ruină, "Mahmudia"), fiind inaugurată în 1910. Toate cheltuielile au fost plătite de statul român. Deasupra porții principale se află o inscripție în limba arabă (din Coran). Curtea pavată, cu două jgheaburi cu apă, în părți, intrarea propriu-zisă, ornamentată, sala, al cărei paviment este acoperit cu covoare de Buhara, altarul (mihrabul) sunt specifice construcțiilor musulmane de cult. Dimensiunile sălii de rugăciune sunt de 14 m pe 14 m. Minaretul are înălțimea de 47 m și se poate urca pe o scară interioară, din beton, cu 77 trepte, la balconul destinat chemărilor la rugăciune ale muezinului (sau turiștilor). De sărbători, sala este plină de credincioși, numai bărbați, cu băști negre pe cap, de hogi îmbrăcați în anteree negre și legați în jurul fesurilor cu sarăcuri albe. "*Alah ekber... Ekber II-Alah*" ("*Dumnezeu e mare... Dumnezeu e mare*"), răsună vocea cântată a hatipului. "*Alem fena... Haya alel felah*" ("*Lumea rea, ticăloasă... numai în deșteptare e mândria Ta*").

O geamie mică, construită de musulmani la 1866, era, în perioada de care ne ocupăm, întreținută de stat: *Azizia* și avea ca hatip sau (cum se spune uzual) hoge pe Faich Izlem, fiind frecventată de credincioși, mai ales de cei vârstnici din zonă (str. M.Kogălniceanu nr. 2)²⁵.

O geamie de mici proporții, din blocuri de calcar, cu o curte cu un gard din piatră, ctitorie a sultanului Abdul Azis (1861-1876), la 1868, era (și este, restaurată recent) *Hunchiar*, pe str. Carol (B-dul Tomis), lângă sediul Muftiatului musulman. Minaretul ei, de 24 m înălțime, impune prin proporționalitate. Pe peretele din dreapta erau (și sunt) inscripții din Coran. În 1924, era întreținută de Comunitatea musulmană și avea ca hatip pe Hafuz Azis. În fine, pe str. Ștefan cel Mare nr. 86, era *Geamia Mufti*, construită la 1885, de credincioși.

Exista în orașul Constanța, într-o clădire proprie, în centru, pe str. Cuza Vodă, o Școală Mahomedană. Hogii din Dobrogea erau formați la Seminarul musulman din Medgidia, al cărui director era profesorul și publicistul Al. Alecu, care semna în presă și cu pseudonimul Alechimseliam, bun cunoscător al limbii turce și al culturii orientale (frate cu avocatul Dan Alecu). Între anii 1920-1928, seminarul era subvenționat de statul român, avea 8 clase de elevi, cu 15 profesori. O sursă competentă arată că hogii erau împărțiți și ei pe categorii: caiumi, imami și hatipi, muezinii fiind asemenea cântăreților bisericești. Muftiul era atunci un grad similar prototipului (mai erau muftii în județele Tulcea, Brăila și Caliacra). Azi, existența Muftiatului musulman la Constanța îl ridică pe muftiu la rangul similar de episcop²⁷. În fine, pentru a respecta legile specifice cultului musulman, în chestiunile civile ale acestora era numit un cadiu (judecător turc), care funcționa pe lângă judecătorie. Activitățile culturale specifice erau

NOTE

1. *Dobrogea – cincizeci de ani de viață românească*, Cultura Națională, București, 1928, p. 638
2. Ion Adam, *Constanța pitorească cu împrejurimile ei*, Ed. Librăriei "Universale" Alcalayse, București, p. 39
3. *Constanța – călăuza municipiului*, Constanța, 1946, p. 11
4. Tudor Șoimaru, *Constanța*, București, 1936, p. 42
5. V.N.Duployen, *Constanța și Tekirghiol- ghid ilustrat*, Constanța, 1924, p. 51
6. A.Rădulescu, S.Lascu, P.Hașotti, *Constanța, ghid de oraș*, Ed. sport-turism, Sibiu, 1996, p. 73
7. Vasile Cucu, Marian Ștefan, *Ghid atlas al monumentelor istorice*, Ed. științifică, București, 1970, p. 278
8. *Județele patriei – Tulcea – monografie*, Ed. sport-turism, București, 1980, p. 245
9. *Județele patriei – Constanța – monografie*, Ed. sport-turism, București, 1980, p. 206
10. Ion Adam, *op.cit.*, p. 39-45; Tudor Șoimaru, *op. cit.*, p. 124-125
11. *Anuarul Seminarului Musulman din Medgidia pe anul 1930*, în "Analele Dobrogei", IX, vol.II, 1928, p. 181-187
12. "Dacia", XIV, nr. 76, 6 apr. 1927, p. 1; "Marea Neagră", V, nr. 162, 27 apr. 1928, p. 2; VI, nr. 47, 28 oct. 1928, p. 3
13. Petre V. Coteș, I. Popovici, *Județele patriei – județul Tulcea*, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1972, p. 105
14. "Dacia", XIII, nr. 104, 15 mai 1926, p. 1; nr. 123, 9 iun. 1926 nr. 137, 25 iun. 1926, p. 1
15. *Loc. cit.*, nr. 98, 6 mai 1926, p. 1
16. Ion Cornea, *Luptele din Dobrogea în războiul pentru unitatea neamului*, în "Dobrogea – cincizeci de ani de viață românească", Ed. Cultura Națională, București, 1928, p. 349-360 (cu ilustrații de monumente)
17. "Dacia", XIII, nr. 104, 15 mai 1926, p. 1
18. *Loc. cit.*, nr. 123, 9 iun. 1926; Arhivele Naționale, Filiala Constanța, Fond primărie, dosar 1/1926, f. 3-7
19. "Dacia", XIII, nr. 137, 25 iun. 1926, p. 1
20. Th. Ionescu, I.N.Duployen, *Constanța și Tekirghiol, ghid ilustrat*, Constanța, 1924, p. 20, 49-50; M.Măldărescu, *Din istoricul orașului Constanța*, Constanța, 1935, p. 36
21. Th.Ionescu, I.N.Duployen, *op.cit.*, p. 51
22. Ion Adam, *Constanța pitorească*, ediția a II-a, Ed. Universală Alcalay, București, 1912, p. 39-45; Tudor Șoimaru, *Constanța*, Editura Fundației pentru literatură și artă, București, 1936, p. 124-125
23. *Anuarul Seminarului Musulman...*, p. 181-187
24. C.Kioniu, *Culte din Dobrogea*, în "Dobrogea – cincizeci de ani de viață românească", București, 1928, p. 638

25. "Dacia", XIV, nr. 76, 6 apr. 1927, p. 1
26. "Marea Neagră", V, nr. 162, 27 apr. 1928, p. 2
27. *Loc. cit.*, VI, nr. 47, 28 oct. 1928, p. 3

OTTOMAN ARCHITECTURE AND ART MONUMENTS IN DOBRUDJA

Abstract

The article introduces some Ottoman art and architecture monuments in Dobrudja, focusing on the existence of religious monuments (geamias, mosks) with a short presentation (Carol I mosk, Azizie geami, Hunchiar geami and so on).